

РОДИННЕ ВИХОВАННЯ В СУСПІЛЬСТВІ ПІЗЬНОГО МОДЕРНУ

Ірина Дорожко

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Анотація:

У площині філософських і психолого-педагогічних наук виявляється антропологічна криза, криза сім'ї – трансформації у міжособистісних стосунках, зміни ролевих позицій. У сучасних міждисциплінарних науках спостерігається значне тяжіння до таких категорій як «особистість», «родина», «міжособистісні стосунки». Із цим пов'язані насамперед проблеми світоглядного рівня. Необхідно ретельно вивчати трансформаційні зміни, що розцінюються як основи для подальшого відновлення міжособистісних стосунків. Майбутнє відрізняється від минулого тим, що дає особистості можливість вибору та способу дії. Без вибору майбутнього немає, навіть якщо необхідно відмовитись від нього й обрати вільний рух течії сучасного світу.

Ключові слова:

суспільство пізнього модерну, особистість, родина.

Аннотация:

Дорожко Ирина. Семейное воспитание в обществе позднего модерна.

В плоскости философских и психолого-педагогических наук прослеживается антропологический кризис, кризис семьи, а именно трансформации в межличностных отношениях, изменения ролевых позиций. В современных междисциплинарных науках наблюдается значительное тяготение к таким категориям, как «личность», «семья», «межличностные отношения». С этим связаны, прежде всего, проблемы мировоззренческого уровня. Необходимо тщательно изучать трансформационные изменения, которые оцениваются как основы для последующего восстановления межличностных отношений. Будущее отличается от прошлого тем, что оставляет для личности пространство для выбора. Возможность осуществлять выбор дает дорогу в будущее. Без выбора нет будущего, даже если необходимо отказаться от него и выбрать свободное течение современного мира.

Ключевые слова:

общество позднего модерна, личность, семья.

Resume:

Dorozhko Iryna. Family education in late modern society.

On the level of philosophical, psychological and pedagogical sciences one can trace the signs of anthropological crisis, the crisis of the family, namely the transformation of interpersonal relationships, alteration of role attitudes. In modern interdisciplinary sciences one can observe a significant interest to such categories as "personality", "family", "interpersonal relationships". The problems of ideological level are associated with them. It is necessary to scrutinize all the transformations which are evaluated as a basis for further restoration of interpersonal relationships. The future differs from the past by the fact that it leaves space for the person to make a choice. Ability to make a choice gives way to the future. There is no future without a choice, even if you want to refuse it and choose the free movement of the modern world.

Key words:

society of late modern, personality, family.

Постановка проблеми. Особистість постмодерну відчуває себе не так, як відчувала себе людина премодерну та модерну. Постмодерністське мислення визначило місце особистості у «плюралістичному Всесвіті». Людина постмодерну відчуває себе однією з багатьох випадковостей «плюралістичного Всесвіту», який не має привілейованого центру. Загальновідомі гранднаративи модерну інтелектуали постмодерну сприймають із певним скепсисом на кшталт створіння Землі як абсолютного центру Всесвіту; або про людину як про найулюбленіше творіння Бога, як про Володаря Всесвіту. Реальність трансформується, етапи кризи переходять з одного стану в інший, змінюється сприйняття подій, що відбуваються. Перехід від кризи культури, антропологічної кризи, кризи сім'ї до політичної, технологічної впливає на свідомість і на рефлексивні дії особистості. Природа кризових ситуацій, їх наслідки набувають обертів, відзначаються мінливістю, весь час трансформуються, як і весь нестримний світ.

Трансформація традиційної сім'ї є об'єктивним процесом, який прискорюється внаслідок глобалізаційних змін. Сім'я рефлексивного модерну набуває нових форм створення й реального існування в суспільстві.

Разом із тим, стан постмодерну не приймає як повного розчарування, так і сліпої позитивності у встановленні меж. Знання не є винятково інструментальним складником для влади. Сучасне знання трансформує та відшліфовує чутливість

особистості до нового та підсилює здатність усунувати непорозуміння [1].

Постмодерністське мислення, набуваючи глобального характеру, здійснює аналітико-синтетичну діяльність стосовно того, що є традиційним для Європи. В. Лук'янець пояснює: «постмодерністське мислення ставить під сумнів традиційне для Європи, тобто оксиденталістське розуміння історичного процесу становлення соціокультурної тотальності». Оксиденталізм є однією з форм фундаменталізму. У парадигмі нового мислення ініціюється реалістичне усвідомлення найважливіших тенденцій трансформації життєвого простору, ключових аспектів мультикультурної ситуації в глобальному світі. Якісно новими є шляхи формування інфосфери постіндустріальної цивілізації, законів динаміки її культурної конфігурації.

Інтелектуали постмодерну вбачають своїм головним завданням допомогу цивілізації та людству в усвідомленні майбутнього, яке бачиться їм в іронічних перспективах, а не в контексті метафізичних перспектив модерну (параноїдального самозакочаного самовозвеличення й згубного самоповідування). У контексті іронічних перспектив згадані реалії від Всесвіту до антропності розглядаються як випадковості, а не як апіорно зумовлені надісторичні цілі та смисли [2, с. 57].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У рамках планетарної соціальності «постмодерністський стан соціального» розгортається в трьох напрямках, які вважаються альтернативними.

Перший напрям послідовно продовжує традицію Ж. Дерріда, М. Гайдеггера, Ф. Ніцше, М. Фуко і представляє різноманітні вчення, у межах яких досліджуються генеалогія, археологія, модерністські та постмодерністські ситуації; реалії життя, що співіснують із випадковістю, нестабільністю, невизначеністю; передбачення соціокультурних наслідків модерну й протистояння стратегічним впливам, які виникають. Представниками цього напрямку вважаються З. Бауман, Е. Гіденс, А. Геллер, Ф. Фехер та ін.

Другий напрям представляють такі вчені, як В. Вельш, Б. Гройс, А. Гриффін, Т. Маккарті та ін., що мають на меті проаналізувати стратегію філософського модерну для того, щоб уникнути безпідставних непорозумінь, критичних оцінювань і профанації.

Лідером третього напрямку вважається Ю. Габермас із його незламною вірою в модерн, як незавершений проект. Йдеться про те, що людство перебуває у стані невизначеності, стоїть перед вибором – обрати стратегію Просвітництва або відмовитися від цього проекту, як від утопії. Ю. Габермас намагається зберегти «привілейоване становище модерністського розуму в культурі нашої сучасності, сприяти розвитку такого осмислення світу, яке претендує на володіння універсально-загальними структурами людської екзистенції, які однозначно ідентифікуються універсальними нормами людської дії, отже, такого осмислення, що здатне досягти універсальної обґрунтованості» [2, с. 241].

Постмодерн виникає як імператив. Співіснування з випадковістю штовхає особистість до того, що вона змиряється з екзистенційними умовами. Претензії на статус упорядченості щодо екзистенцій мають припускати неминучу наявність випадковості та регулярності, зумовленої необхідністю. Випадковість екзистенційних умов сприймається як відсутність у них стабільних тенденцій, безсумнівності й упевненості. Проблема полягає у з'ясуванні того, як необхідно реагувати на загрозові моменти невпевненості, нестабільності, темпоральності, індивідуальності та самотності.

Формулювання цілей статті. Плюралізм трактування модерну в реаліях сьогодення виявляється практично в усіх сферах життєдіяльності – філософії, психології, педагогіці, політології, мистецтві. Необхідно дослідити, як у площині філософських і психолого-педагогічних наук виявляється антропологічна криза, криза сім'ї, а саме – трансформації у міжособистісних стосунках, зміни рольових позицій.

Т. Сидорина розвиває думку про сучасний експеримент. Історія сучасності перебуває у площині великого експерименту. Людство вступило в епоху глобалізації, переживши своєрідний занепад європейської культури. Інформаційні технології визначають кроки майбутнього. Що це за кроки? Відповідь одна: «Питання часу». Сьогодні

людство є учасником формування нової картини світу, нових соціальних змін [3, с. 17].

Виклад основного матеріалу дослідження. Від суспільства до суспільства дуже чітко виокремлюються однакові тенденції існування родини в умовах глобалізації. Зазначимо, що трансформація традиційної сім'ї є об'єктивним процесом, який прискорюється внаслідок глобалізаційних змін. Заклики повернутися до традиційних відносин сходять нанівець. На політичному рівні намагання відродити традиційну сім'ю (декларації російських, німецьких, американських політиків) мають демодернізаційну спрямованість і вважаються утопічними.

Важливий аспект задоволення життям – задоволеність сімейною атмосферою. Саме цей аспект досліджував А. Антонов, здійснивши вибірку респондентів по різних країнах. Частина учасників опитування зазначила, що вважає атмосферу в своїй родині приємною. Найбільше таких респондентів виявилось в Данії (77%), найменше – у Німеччині (46%). Такі країни, як Норвегія, Україна, Швейцарія, Росія (61–63%) потрапили до середини списку. Країни Західної та Східної Європи змішалися, зник антогонізм Росії та Північної Європи. Загалом, як вказує А. Антонов, будь-які загальні тенденції для такого розподілу країн виділити складно. Але існують цікаві факти щодо типів сімейної атмосфери в різних країнах.

Серед типів сімейної атмосфери визначені два основних – холодна сімейна атмосфера й гаряча сімейна атмосфера. За умови холодної сімейної атмосфери час, проведений респондентами в родині, не є ані приємним, ані напруженим. Якщо атмосфера в родині гаряча, то респонденти переживають багато і приємних, і напружених моментів.

Переважає більшість респондентів з холодною атмосферою в родині проживає в Болгарії, Словаччині та Україні. Статистичні дані становлять 18-19%, при середніх показниках по всіх країнах – 12%. Респондентів із гарячою атмосферою в родині найбільше спостерігається у Швеції – 39%, Фінляндії – 36%, Німеччині – 35% відповідно. Загальні показники по всіх країнах становлять 21%. Респондентів, що проживають у родині з напруженою атмосферою порівняно більше в Росії та Німеччині. Враховуючи середні показники по всіх країнах щодо вищезазначеної проблеми, картину можна уявити так: Росія та Німеччина – 7%, інші країни – 5%.

А. Антонов намагається визначити країну або групу країн, які істотно відрізняються від Росії. Аналіз здійснювався за такими показниками, як: рівень життя, система пов'язаних із родиною соціальних норм. Наступний крок його дослідження передбачав з'ясування відмінностей між регіонами, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, визначення впливу зовнішнього середовища (рівня життя й суспільних норм) на схильності, вибір і задоволеність життям респондентів.

На підставі одержаних даних А. Антонов, урахувавши значну кількість показників, подає опис міждержавних розходжень. Дослідник пропонує уявити розходження як вісь із двома полюсами й центром посередині. На одній половині розташовані країни Західної Європи, а на іншій – Східної Європи. Виняток становлять показники, пов'язані з кількістю народжених дітей, сімейним станом і атмосферою в родині. Саме тут схема порушується, щож до інших показників, то ця схема спрацьовує чітко.

Для Західноєвропейської частини характерні високі, а для Східноєвропейської низькі показники за такими параметрами: 1. високий рівень довіри до людей; 2. задоволеність різними сферами життя; 3. схвалення розлучень; 4. добровільна бездітність; 5. висока оцінка подій, що відбуваються у світі.

Щодо Росії, то за вказаними параметрами вона займає на Східноєвропейській півосі полярне або близьке до нього положення. На протилежному полюсі стабільно знаходяться країни Північної Європи. Підкреслимо, що полярна протилежність робить ці регіони цікавими для порівняння, адже спостерігається перевага, наприклад, схвалення розлучень над несхваленням і добровільна бездітність у Північній Європі при зворотньому співвідношенні в Росії. Це дуже схоже на різницю в суспільних нормах.

При порівнянні двох регіонів доцільно здійснювати аналіз з урахуванням рівня життя респондентів, виявлення різниці. Країни Північної Європи незмінно опиняються на перших місцях і за рівнем економічного розвитку, і за темпами економічного зростання (принаймні серед країн Західної Європи); за рівнем науково-технічних інновацій, за сприятливою екологічною ситуацією, за рівнем життя населення, рівнем соціальної захищеності громадян, рівнем освіти. Позиції лідерів вони утримують і за такими показниками, як розвиток демократії та громадянського суспільства, свободи слова і засобів масової інформації. Країни Північної Європи, як зазначає А. Антонов, незмінно очолюють список країн із найнижчим рівнем корупційних схем.

Шостий рік поспіль Норвегія утримує титул кращої країни світу для проживання. Інші країни Північної Європи так само незмінно входять до першої частини списку. Для порівняння: Росія – на 66-му, Україна – на 71-му місці.

Серед важливих показників при визначенні рівня життя країни є розмір матеріальної державної підтримки сім'ї, а саме – ставлення суспільства до родини загалом. У сучасній Європі витрати на сімейні, материнські та дитячі дотації становлять у середньому 2% або трохи більше від ВВП (у деяких країнах Північної Європи – 3,15 – 3,77% від ВВП [5, с. 283]).

Інститут сім'ї перетворюється на менеджерський інститут, який має свою місію та план дій на найближчу перспективу. «Родинні стосунки»

замінюються так званими «партнерськими стосунками», де майнові відносини і зобов'язання між подружжям будуються на добровільних засадах. «Партнерські стосунки» не мають законодавчого підкріплення, їх існування перебуває постійно під загрозою. Сторона, яка найбільше страждає – це діти та жінки. Безперечно, соціальна захищеність передбачена законодавством, але психічний і психологічний стан дітей і жінок кардинально змінюється. Разом із цим, зазначає М. Култаєва, «інституалізація партнерських відносин як альтернативи офіційному шлюбу є тенденцією, що поширюється на Заході у зв'язку зі самоствердженням жінки, розширенням можливостей її професійної самореалізації і розбудовою соціальної держави, яка надає неповним сім'ям широкий спектр соціальних гарантій» [4, с. 168].

Глобалізація відкриває широкі можливості для таких спроб як інтерактивний шлюб. Так, на Заході трансформація та реакція на зміни у структурі родинних відносин зумовлюють спроби відновлення традиційної західної моделі сім'ї в індустріальних країнах. Саме в індустріально розвинених країнах емансипація жінок перебуває на рівні, який характеризується як високий. Спостерігаються радикальні зміни в поведінці сучасних чоловіків, зокрема їх намагання побудувати сім'ю та родинні відносини з жінками з інших країн. Відтворення структури патріархату або ностальгія за відносинами в рамках традиційної сім'ї спрямовують західноєвропейських чоловіків на пошуки дружин серед жінок афроазійського регіону. Соціальна незахищеність жінок з інших країн є стрижневою проблемою у вищезначених шлюбах, які є нетривалими й небезпечними, оскільки жінки зазнають насилля, стикаються з протизаконними діями.

Реальним явищем сьогодення, зумовленим глобалізаційними процесами, є виховання молодого покоління в інтеркультурних сім'ях. Інтеркультурний шлюб передбачає наявність прихованої форми міграції. Шлюбний партнер із розвинутої країни для потенційного мігранта є засобом посилення позиційного статусу. Шлюбні агенції виступають своєрідним бізнеспроектном у розв'язанні питань міграції людей до іншої країни.

Через глобалізовану комунікацію в засобах масової інформації поширюється суспільна думка щодо визнання нетрадиційних одностатевих шлюбів із наданням права всиновлення дітей. Безперечно, наявність цього факту є демодернізаційною та модернізаційною вимогою. Демодернізаційні аспекти виявляються у прагненні пар, які жили у вільних партнерських стосунках, отримати соціально-правові гарантії у сферах організації та розвитку спільного проживання. Модернізаційний аспект виявляється у домаганні суспільного визнання одностатевих пар як партнерів. Тобто йдеться про спробу розширення прав людини у

виборі сексуального партнера, демократизацію почуттів, вираження чуттєвості, індивідуальності.

За сімейним станом респондентів із різних країн, на думку А. Антонова, важко робити прогнозування. Відмінностей між країнами Східної і Західної Європи майже не спостерігається. Ті респонденти, що перебувають у шлюбі або розлучені, не мають великих розбіжностей у дослідженні. Деяка частина респондентів за типом сімейного стану представлена так: найбільше перебуває у шлюбі респондентів на Кіпрі та в Болгарії (67 і 66%), найменше – у Швеції та Естонії (45 і 44%). Найбільша кількість розлучень припадає на респондентів зі Швеції та Естонії (більше 12%), а найменша спостерігається у представників Кіпру, Ірландії та Польщі (3-4%).

Належність країни до Західної або Східної Європи все ж таки виявляється стосовно тих респондентів, хто не має жінки або чоловіка (вдовці) або ніколи не перебував у шлюбі. Так, наприклад, у Західній Європі осіб без чоловіка або жінки менше, ніж у Східній (близько 8%). А респондентів, які ніколи не уклали шлюб, більше у Західній Європі, зокрема у Швеції, Австрії та Ірландії (35-37%), а у Східній – менше (наприклад, в Україні, Угорщині, Болгарії їх частка становить 15-19%) [5, с. 275].

Під впливом глобалізації у родинях відбуваються зміни й під впливом територіальної належності. Так поглиблюється протилежність між західними та східними моделями родинних зв'язків, сімейних відносин (європеїзовані мусульманські чоловіки відмовляються від багатожонства з метою створення міжособистісних стосунків у сім'ї за європейським зразком). Наслідками інтеркультурних шлюбів є зацікавлення європейців східним способом життя й мусульманськими традиціями. Проте європейки, як підкреслює М. Култаєва, «що беруть шлюб із мусульманськими чоловіками (така тенденція спостерігається в Німеччині), здебільшого інтегруються до європеїзованих сімей. Якщо стадія культурного шоку буде подолана, то такі інтеркультурні сім'ї мають перспективи розвитку» [4, с. 170].

Висновки. У сучасних міждисциплінарних науках простежується значне тяжіння до таких категорій, як «особистість», «родина», «міжособистісні стосунки». Із цим пов'язані насамперед проблеми світоглядного рівня. Необхідно ретельно вивчати трансформаційні зміни, що оцінюються як підстави для подальшого відновлення міжособистісних стосунків.

Список використаних джерел

1. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Лиотар Ж.-Ф.; [пер. с фр. Н.Шматко]. – М.: Институт экспериментальной социологии, Спб.: Алетейя, 1998. – 160 с.(серия <<Gallicinium>>).
2. Лук'янець В. Філософський постмодерн: [навч. посіб. для викл., аспірант., студ. вузів] / Лук'янець В., Соболь О. – К.: Абрис, 1998. – 352с.
3. Сидорина Т. Философия кризиса: [учебн. пособ.] / Т.Сидорина. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 456 с.
4. Соціологія глобалізації: [навч. посіб.] / М. Култаєва, І. Прокопенко, І. Радіонова, Г. Троцько. – Х.: ХНПУ ім. Г.Сковороди, 2008. – 207 с.
5. Фамилистические исследования. Миллион мнений о семье и о себе: сборник / [отв. ред. А. И. Антонов]. – М.: КДУ, 2009. – Т.2.– 380 с.

Рецензент: Максимов О.С. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Дорожко Ірина Іванівна

Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди
вул. Артема, 29, м. Харків,
Харківська обл., 61002, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i10.673

Надійшла до редакції: 22.04.2013 р.

Прийнята до друку: 20.06.2013 р.

References

1. Lyotard, J.-F. (1998). *State of postmodern*. Moscow: Institute of experimental sociology, Spb.: Aleteya. [in Russian].
2. Luk'yanets', V., Sobol', O. (1998). *Philosophic postmodern*: [educational guide for teachers, post-graduates, students]. Kyiv: Abris. [in Ukrainian].
3. Sidorina, T. (2003). *Philosophy of crisis*: [study guide]. Moscow: Flinta: Nauka. [in Russian].
4. Kultaeva, M., Prokopenko, I., Radionova, I., Trotsko, H. et al. (2008). *Sociology of globalization*: [sstudy guide]. Kharkov: KNPU named after H. Skovoroda. [in Ukrainian].
5. Antonov, A.I. (Ed.). (2009). *Familistic research. Million of opinions about a family and myself*: collection of works. [in Russian].